

Waarnemingen aan Ortolanen in het buitenland

D.A. Vleugel

Conrads (1969) in wiens onderzoekgebied, de Senne bij Bielefeld ik in 1975 een paar weken voor hem mocht waarnemen, waarbij ik veel van hem leerde, geeft op bladzijde 406-407 van zijn artikel een aantal waarnemingen uit de periode tussen broed- en trektijd, daarbij ook uit de literatuur. Het lijkt mij wel aardig, ook enkele eigen waarnemingen voornamelijk uit deze tijd te geven. De Ortolanen leven in deze periode eigenlijk verborgen, tenzij men hun verblijfplaatsen, meestal door toeval, weet op te sporen.

Ik verbeeldde mij in de jaren zestig, dat ik nu alle normaal voorkomende vogelgeluiden toch wel zo'n beetje kende. In 1968 kampeerde ik op terugreis uit het zuiden in Zwesten aan de Bundesbahn Marburg-Kassel en deze streek beviel mij wonderwel. Het volgende jaar keerden wij er terug, maar nu voor een paar weken en mijn vrouw en ik kozen liever de camping in Jesberg, overigens niet ver van Zwesten aan de zelfde Bundesbahn. Jesberg ligt aan de rand van het Kellerwald met als hoogste berg de Wüstegarten, 675 m hoog. Jesberg zelf ligt op een hoogte van 240 m. De omgeving van de camping, eveneens 'Kellerwald' geheten, was erg vogelrijk. Tegenwoordig is dit minder geworden. Na de toelating van vaste staanplaatsen voor stacaravans in West-Duitsland is het er veel drukker geworden, moerassige gronden langs het riviertje de Gilsa zijn drooggelegd, kortom door allerlei werkzaamheden ten behoeve van sport, zwembad en campinguitbreiding is de zaak te veel gefatsoeneerd, gedraineerd en gecultiveerd.

Hier verschenen in augustus kleine groepjes vogels, die 'but' riepen (het geluid, dat Spaepen (1952) zo weergeeft). Het was niet eenvoudig, ze goed te bekijken, want ze bleven in de regel aan de hoge helft van de bergrug. Tot op zekere dag een exemplaar op een telefoondraad zat, die nu lager was. Hij bleef wel niet zo lang zitten maar ik kon uitstekend vaststellen, dat het een Ortolaan was. Die had ik in de jaren dertig wel in een drieweeks NJN-kamp in Kotten bij Winterswijk min of meer waargenomen, maar daarna waren ze mij altijd uit de buurt gebleven. Het but-geluid van de Ortolaan kende ik nu verder wel, want als trekwaarnemer moet je je daarop kunnen verlaten.

Ik besloot, om te zoeken, waar deze Ortolanen broedden. Ze kwamen regelmatig nog eens terug en volgden dan de bergrug vanaf Densberg naar Jesberg. Dat seizoen slaagde ik natuurlijk niet, want de broedtijd was al zo lang voorbij. In volgende jaren kwam ik hier terug. Zo was ik hier ook een korte periode in 1971. Ik vond nog niet de juiste plek (het was midden juli), maar er vloog onder andere een viertal Ortolanen op, die de roep van de Grote Gele Kwikstaart imiteerden. Deze broeden hier aan de Gilsa, een zijriviertje van de Swalm. Ze zijn vaak de naaste burens van een ortolanenpaar, want deze hebben ondanks de voorliefde voor zonnige en droge gronden toch graag water in de buurt. Geen wonder, dat Ortolanen welke graag imiteren, om hun vijand te misleiden, daarbij niet in de laatste plaats de mens, ook Grote Gele Kwikstaarten vaak nadoen. Ik hoor dit ook wel aan de kust (vergelijk Vleugel 1971).

Later heb ik de broedplaatsen van de Ortolanen gevonden. Een kamp van twee weken in juni 1974 besteedde ik hier voor een groot deel aan. Bij Densberg zongen in juni 1974

circa vier ♂, van één paar vond ik in het bos aan de rand van uitgestrekte akkers twee Ortolanen, die ieder een eindje van elkaar vermoedelijk twee jongen begeleidden, minstens drie waren er wel, maar het is in bos altijd moeilijk vast te stellen, hoeveel er precies zijn. Bij Haddenberg zag ik ook een paartje, dat nog jongen begeleidde.

De laatste maal, dat ik hier op doortocht kwam, was eind mei 1971, hoewel ik er ook in juli 1981 overnachtte, maar toen had ik geen tijd. In 1977 trof ik bij Densberg in en bij het koren een paartje aan, dat zich met het bekende 'tsiep' manifesteerde, terwijl ik even later ook zwak de zang hoorde, waarschijnlijk

Tussen broed- en trektijd leeft de Ortolaan verborgen.
Foto: Frits van Daalen.

een tweede paartje. Ik had geen tijd, verdere nasproingen te verrichten, want ik moest nog verder naar het zuiden. Ik hoop echter dat een ornitholoog, -er zijn er verscheidene in de buurt van het Kellerwald die tegenwoordig verdienstelijk werk doen- dit ter ore komt en dat er wat tijd aan kan worden besteed, om Ortolanen te zoeken. Voor mijn vondst was de Ortolaan voor zover ik weet niet als broedvogel uit Noord-Hessen bekend (vergelijk Gebhardt & Sunkel 1954 en Berg-Schlosser 1968). Ook in Joego-Slavië heb ik in augustus 1971 op een camping Ortolanen als kamngenoten gehad. Dit was een oorspronkelijk dicht bos, waar diverse kampeerplaatsen waren uitgehakt. Het was in Kraljevica aan de kust van Noord-Kroatië. Het was interessant, dat deze Ortolanen, waarbij ook jonge dieren waren, eveneens imiteerden, niet alleen roepen, maar ook zang bijvoorbeeld van Groenlingen en Koolmezen. Ze verbonden aan deze zang dan een of meer van hun typische uithaaltjes. De zuivere ortolanenzang zonder meer hoorde ik niet. Het zou te ver voeren, er hier meer over te vertellen.

Ook over Griekenland wil ik nog wat kwijt, waar ik juli-augustus 1972 vertoefde. Toen zag ik daar nog Ortolanen op twee plaatsen in het noordwesten van de Peloponnesus, die nog gewoon in de tuinen en zo verbleven. Mijn inziens zijn er hier twee broedsels. Op 16 juli zag ik nog een Ortolaan, die een vliegvlug jong voerde in een dode olijfbom.

Op 17 juli zag ik opnieuw een Ortolaan (met de roep 'tsiep') die in een stoppelveld zat met Serradelle als nagewas. Een paar dagen later hoorde ik er daar zeker drie, die zich snel verstopten. In de zelfde week zag ik ten oosten van Patras opnieuw een jong voeren. Dit duidt wel op het voorkomen van tweede broedsels, denk ik. De zang herinnerde me aan de Ortolanen die ik kort daarvoor op doortocht in de wijngaarden van Wallis, Zwitserland hoorde. Hier zijn trouwens tweede broedsels vastgesteld (vergelijk Glutz von Blotzheim 1962).

Volgens de vogelatlas van Voous (1960) komt de Ortolaan in Zuid-Griekenland alleen boven de boomgrens voor, dit is onjuist. Helaas laat de ruimte niet toe, vergelijkingen te maken met de Bruinkeelortolaan, een vertrouwde vogel in droge Griekse streken.

In noordelijker landen lijkt het, of de 'but'-roep van de Ortolaan vocale mimicry van de 'scherpe' roep van de juveniele Boompieper is, begrijpelijk, omdat de jonge Boompiepers vaak met jonge Ortolanen optrekken. Deze scherpe roep wordt door Voigt 'ein unreines tsie' genoemd, Jan Verwey noemde hem ergens 'de padvindersfluit', inderdaad klinkt hij vaak net zo. Sommige vogelboeken spreken alleen van 'tiefz' dat is onvoldoende, al klinkt hij soms wel eens zo, vaak klinkt hij als 'tuuz' en dan is de overeenkomst met het 'but' van de Ortolaan treffend. De 'but'-roep is ook een juveniele roep, en hij wordt ook vaak in het liefdesspel van Ortolanen gebruikt,

zoals mensen elkaar dan ook aan de jeugd ontleende kozenaampjes geven. Dit geldt overigens voor tal van zangvogels bijvoorbeeld de Fitis. In Griekenland lijkt de 'but'-roep zo overgenomen van de afzonderlijke elementen uit de zang van de Waaiersaart-rietzanger. Ook in de bergen tussen Parga en Arta hoorde ik in de zomer van 1981 een Ortolaan, ook weer een ander dialect, dat ik elders niet hoorde.

Zuid-Frankrijk. In 1976 kampeerde ik in Port-la-Nouvelle, de nieuwe havenplaats van Narbonne, dat in de Romeinse tijd zelf nog aan de Middellandse Zee lag. Uitgestrekte moerassen en étangs markeren deze veranderingen nog steeds. Ze zijn vogelrijk, maar de jagers houden de vogelstand kort. Hier zag ik op 15 juni verscheidene Ortolanen in de Garigue, het zo interessante braakliggende heuvelachtige land dat aan de maquis herinnert. Ze zongen een ander dialect dan bij ons. Toen ik er begin juli terugkeerde, was het zingen afgelopen, ik zag een paar jongen van het eerste broedsel op een rotswand van de rode kust, alle vogels hadden zich denk ik verspreid. In de Garigue, die in de zomermaanden zeer heet en droog wordt, wordt wellicht geen tweede broedsel grootgebracht. In de wijnstreken duurt de broedtijd vermoedelijk langer. Op 14 juni bezocht ik de wijnbergen bij Sigean, daar werd veel algemener gezongen. Het was nota bene zelfs een ander dialect op een afstand van niet meer dan 10 km. En toen ik op 22 juni van Port-la-Nouvelle langs de rivier de Tet de Pyreneëën inging trof ik bij Millas ook talrijke zingende ♂♂. Ik denk dat dit er op wees, dat de ♂♂ aan het broeden waren op hun tweede legsel.

Toen ik op 5 juli door Frankrijk naar huis terugkeerde, hoorde ik in een streek niet ver van Limoges, waar graanvelden en bossen elkaar afwisselen, een Ortolaan het zelfde dialect zingen als bij ons, dat ik ook in Noord-Duitsland op verschillende plaatsen (zo ook op de Senne bij Bielefeld) hoorde. Dit behoeft niet op een tweede broedsel te wijzen. Conrads (1969:416) zegt: *Enkelingen kunnen begin juli nog zeer vijftig zingen, zij waren alle ongepaard*. Ik heb dit zelfs bij de Fitis geconstateerd in de Westduinen bij Den Haag, toen ik daar in 1948 de hele zomer een broedsituatie van circa twintig territoria maakte, die ik helaas door tijdgebrek nooit kon publiceren en waar leuke dingen uitkwamen, onder andere een paar bigamiegevallen. Fittissen, die lang en druk zingen, zijn alle ongepaard. Ze ruien vroeg, waarbij ze niet meer zingen en gaan na de rui weer beginnen in meerdere of mindere mate en zijn daarbij eerder dan de vogels die gepaard geweest zijn en welke jongen hebben grootgebracht. De laatste zingen niet of maar weinig meer.

In dat zelfde jaar, toen er daar nog verscheidene Nachtegalen de hele zomer voorkwamen, zongen de dieren die dicht bij de huizen hun territorium hadden en daardoor ongepaard bleven ook veel meer dan de gepaarde.

Spanje. Op 16 juni 1982 hoorde ik tussen het Mar del Pirineo een flink stuk ten oosten van Pamplona en Jaca een Ortolaan zingen en dadelijk bij aankomst op de camping te St. Cilia de Jaca werden wij ook verwelkomd door het zingen van een Ortolaan. Op 18 juni daaraanvolgend hoorde ik in een vrij open stuk van het beroemde Nationaal Park Ordesa, dat niet zo ver van Jaca ligt, ook een Ortolaan zingen met het zelfde dialect als ik op 16 juni hoorde dat duidelijk verschilde van de Zuid-franse dialecten. Op 20 juni hoorde ik te St. Cilia de Jaca opnieuw een Ortolaan zingen tussen de camping en de rivier de Aragon op een tamelijk open stuk.
De volgende dag hoorde ik er weer één

tussen Jaca en Huesca, waar het landschap langzamerhand opener en droger wordt. In alle gevallen waren het wel territorium-houdende vogels.

Wij kampeerden verder van 18 juni tot 27 juni 1983 in Peniscola, een paar kilometer van de kust in een voormalig dennenbos, dat flink uitgedund was en waar ook olijfbomen tussen stonden. Hier hoorde ik op 27 juni een strophe van de Ortolaan, wel een zwerver na de broedtijd. De 30e hoorde ik er één zingen bij een parkeerplaats in de olijfgaarden tussen Torredembarra en Tarragona. Mogelijk een aanwijzing voor een tweede broedsel, dat valt niet te zeggen.

■ D.A. Vleugel, Anton de Haenstraat 53, 2563 BR 's-Gravenhage.

LITTERATUUR:

Berg-Schlossers, G. (1968): Die Vögel Hessens. Ergänzungsband. Frankfurt-M.

Conrads, K. (1969): Beobachtungen am Ortolan (*Emberiza hortulana* L.) in der Brutzeit. Journ.f.Orn. 110 : 379-420.

Gebhardt, L. & W. Sunkel (1954): Die Vögel Hessens. Frankfurt-M.

Glutz von Blotzheim, U.N. (1962): Die Brutvögel der Schweiz. Aarau.

Spaepen, J. (1952): De Ortolaan (*Emberiza hortulana* L.) als Trek- en als Koolvogel. Giervalk 42 : 164-214.

Vleugel, D.A. (1971): De Herfsttrek van de Ortolaan (*Emberiza hortulana*) n.a.v. diverse waarnemingen in 1968 bij Den Haag. De Pieper 10 : 181-185.

Voous, K.H. (1960): Atlas van de Europese vogels. Amsterdam.